

COVENANT & CONVERSATION

RABİ LORD JONATHAN SACKS ל"צ ILE
ETİK ÜZERİNE DENEMELER

Covenant & Conversation yazılarına yönelik cömert sponsorlukları için Wohl Legacy'ye teşekkürlerimizle

Bağışlayıcılığın Doğuşu

Vayigaş 5782

Dünyayı değiştiren anlar vardır: 1439'da Johannes Gutenberg'in hareketli tipte matbaa makinesini icat etmesi (her ne kadar Çinliler bunu dört asır öncesinde geliştirmişlerse de); 1821'de Faraday'ın elektrikli motoru icat etmesi; veya 1990'da Tim Berners-Lee'nin World Wide Web'i (dünya çapında ağ) yaratması gibi. Bu haftaki *peraşada* da buna benzer bir an mevcuttur ve kendi çapında bunun, dönüştürücü olma açısından yukarıdakilerin herhangi birinden aşağı kalmamış olduğu söylenebilir. Söz konusu an, Yosef nihayet kimliğini kardeşlerine açıkladığı zaman meydana gelmiştir. Onlar henüz sessiz ve bir şok halindeyken, Yosef sözlerine devam ederek şunları söylemiştir:

“Ben, Mısır'a satmış olduğunuz kardeşiniz Yosef'im. Ve şimdi; beni buraya sattığınız için üzülme ve kendinize kızmayın, çünkü hayat kurtarmak amacıyla Tanrı beni sizden önce gönderdi... Beni buraya gönderen siz değilsiniz; Tanrı'dır.” (Bereşit 45:4-8)

Tarihte, bir insanoğlunun bir başkasını bağışladığına dair kayda geçirilmiş ilk an budur.

Bundan önce Tanrı'nın bağışladığı örnekler olmuştur; ama bu, Midraş'a göredir¹ ve metnin basit anlamı doğrultusunda değildir. Bir öge olarak bağışlayıcılık, Tufan, Babil Kulesi ve Sedom hikâyelerinde dikkat çekici biçimde eksiktir. Avraam Sedom halkı için o cüretkâr duasını ettiği zaman, Tanrı'nın onları affetmesini istememişti. Avraam'ın oradaki argümanı bağışlamayla değil, adaletle ilgiliydi. Belki orada masum insanlar vardı, elli kişi, hatta belki on. Onların ölmesi adaletsiz olurdu. Dolayısıyla onların liyakati, diğerlerini kurtarmalıydı Avraam'a göre. Bu, Tanrı'dan, affetmesini istemekten oldukça farklı bir şeydir.

Yosef affetmiştir. Bu, tarihte bir ilkti. Yine de Tora, kardeşlerin, Yosef'in sözlerinin anlam ve önemini tam olarak takdir etmediklerine işaret etmektedir. Ne de olsa Yosef “bağışlama” sözcüğünü açıkça kullanmış değildir. Onlara üzülmemelerini söylemiştir. “Siz değildiniz, Tanrı'ydı” demiştir. Onlara, yaptıkları hareketin olumlu bir neticeyle sonuçlandığını söylemiştir. Ama teorik olarak tüm bunlar, onları suçlu ve cezayı hak eden kişiler olarak görüyor olma ihtimaliyle hâlâ uyumludur. İşte bu nedenle Tora, yıllar sonra, Yaakov'un ölümünün ardından ikinci bir olayı anlatmaktadır. Kardeşler onun artık intikam alacağı korkusuyla Yosef'le bir buluşma ayarlamaya çalışmışlardı. Bir hikâye uydurdular:

¹ Tanrı'nın, Adam, Hava ve Kayin'i kısmen affettiğine veya en azından cezalarını hafiflettiğine dair midraş kaynaklı önermeler vardır. Yişmael'in tövbekâr olduğu söylenir ve Avraam'ın Sara'nın ölümünden sonra evlendiği Ketura adlı kadını Agar'la özdeşleştiren midraş kaynaklı tefsirler vardır ki bu da Avraam ve Yitshak'ın, Sara'nın cariyesi ve onun oğlu ile tekrar bir araya geldiklerini ve uzlaştıklarını ima eder.

Yosef'e haber göndererek dediler: “Baban, ölümünden önce şu talimatları bıraktı: ‘Yosef’e şöyle söyleyin: Lütfen; sana böylesine kötü davranarak işledikleri günahlar ve kabahatler için kardeşlerini *bağışla*’. Şimdi; lütfen, babanın Tanrı’sının kullarının günahlarını *bağışla*”. Mesajları kendisine ulaştığında Yosef ağladı. (Bereşit 50:16-18)

Söyledikleri beyaz bir yalandı, ama Yosef onların bunu neden söylediklerini anlamıştı. Kardeşler “bağışla” sözcüğünü kullanmışlardı – bu sözcüğün Tora’da açıkça yer aldığı ilk yer burasıdır – çünkü Yosef’in kimliğini açıkladığı zamanki sözleriyle ne demek istediği konusunda hâlâ emin değillerdi. Bir kişi kendisini köle olarak satmış olanları gerçekten bağışlayabilir miydi? Yosef, kardeşleri onları uzun zaman önce affetmiş olduğunu tam olarak anlamadıkları için ağlamıştı. Hiçbir öfkesi, hâlâ devam eden hiçbir dargınlığı, intikam için de hiçbir arzusu yoktu. Duygularına hâkim olmuş ve olaylar hakkındaki anlayışını yeni bir çerçeve içine almıştı.

Bağışlama her kültürde karşımıza çıkmaz. İnsani bir evrenselliği yoktur; biyolojik bir şart da değildir. Bunu, Amerikalı klasikçi David Konstan’ın çok enteresan bir araştırmasından biliyoruz: *Bağışlayıcılıktan Önce: Ahlaki bir Fikrin Orijinleri* (2010).² Bu araştırmasında Konstan, antik Yunanların edebiyatında bağışlayıcılık diye bir kavramın hiç olmadığını öne sürer. Bunun yerine, genellikle bağışlayıcılıkla karıştırılan başka bir şey vardı: *öfkenin yatıştırılması*.

Bir kişi bir başkasına zarar verdiği zaman, kurban öfkeli ve intikam ister. Bu, fail için açıkça tehlikelidir ve dolayısıyla kurbanı sakinleştirmeyi ve böylece hayata devam etmeyi deneyebilir. Bahaneler öne sürebilir: Ben değildim, başkasıydı. Veya; bendim, ama elimde değildi. Veya; bendim, ama bu küçük bir yanlıştı ve geçmişte sana çok fazla iyilikte bulunmuştum; bu yüzden, genel bilançoya baktığında bunun bu şekilde geçişmesine izin vermen gerekir.

Bu diğer stratejilerle bağlantılı veya onlara alternatif olarak, fail yalvarabilir, yakarabilir ve bazı kendini alçaltma ve küçük düşürme ritüelleri gerçekleştirebilir. Bu, kurbanı “Ben gerçekte bir tehdit değilim” demenin bir yoludur. Yunancadaki, bazen “bağışlama” şeklinde çevrilen *sugnome* sözcüğü, aslında *suçun silinmesi* veya *serbest bırakma* anlamına gelir, demektedir Konstan. Seni yaptığın şey için bağışlıyor değilim; ama onu neden yaptığını anlıyorum – gerçekten elinde değildi, kontrolünü aşan koşullara yakalanmıştın – veya alternatif olarak, senden intikam almama gerek yok, çünkü şimdi, bana gösterdiğin hürmetle bana uygun saygı duyguları beslediğini ortaya koymuş oldun. İtibarım iade edildi.

Tora’da yatıştırmanın klasik bir örneği vardır: Uzun bir ayrılık döneminin ardından tekrar karşılaştıkları zaman Yaakov’un Esav’a yönelik davranışı. Rivka, Esav’ın Yitshak öldükten sonra Yaakov’u öldürme konusundaki kararlılığını duyduktan sonra, Yaakov evinden kaçmıştı (Bereşit 27:41). Buluşma öncesinde Yaakov, Esav’a hayvan sürülerinden oluşan muazzam bir armağan göndererek “Önümden giden hediyeyle onu *yatıştırırım* ve yüzünü ancak bundan sonra görürüm; o zaman belki beni kabul eder” (Bereşit 32:21) dedi. Kardeşler karşılaştıklarında Yaakov, Esav’ın önünde yedi kez yere eğildi ki bu, klasik bir kendini alçaltma ritüeliydi. Kardeşler buluştular, öpüştüler, sarıldılar ve her biri kendi yoluna gitti – ama Esav Yaakov’u bağışladığı için değil, olup biteni unutmaya karar verdiği veya öfkesi giderildiği için.

Bir çatışma yönetimi şekli olarak yatıştırma yoluna gitmek, insan olmayan varlıklar arasında bile görülen bir şeydir. Primatolog Frans de Waal, şempanzeler, bonobolar (cüce şempanzeler) ve dağ gorilleri arasındaki barışma ritüellerini tarif etmiştir.³ Sosyal hayvanlar arasında üstünlük ve egemenlik için rekabet vardır, ama eğer grup hayatta kalacaksa, içindeki uyumu tekrar tesis etmenin yolları da olmak zorundadır. Dolayısıyla, ahlak-öncesi nitelikte olup, insanlığın doğuşundan beri var olmuş yatıştırma ve barış yapma şekilleri mevcuttur.

Bağışlayıcılık içinse aynısı doğru değildir. Konstan bağışlayıcılığın görüldüğü ilk yerin İbrani Kutsal Kitabı olduğunu öne sürer ve Yosef’in örneğini aktarır. Konstan’ın açıklık kavuşturmadığı nokta,

² David Konstan, *Before Forgiveness: the origins of a moral idea*. Cambridge: Cambridge University Press, 2010.

³ Frans de Waal, *Peacemaking among Primates* [Primatlar Arasında Barışın Tesisi], Cambridge, MA: Harvard University Press, 1989.

Yosef'in *neden* affettiği ve bu bağışlama fikir ve kurumunun *neden* özellikle Yahudiliğin içinde doğduğudur.

Cevap şöyledir: Yahudiliğin içinde yeni bir ahlak şekli doğmuştur. Birer utanç ahlakı niteliğinde olan çoğu diğer sistemin aksine, Yahudilik (öncelikli olarak) bir kabahat ahlakıdır. İki ahlak türü arasındaki temel farklardan biri, utancın insanın şahsına bağlanmasıdır. Suç ise kişiye değil, eyleme bağlanır. Utanç kültürlerinde bir insan yanlış bir şey yaptığı zaman, lekelenmiş, mimlenmiş, kirlenmiştir. Kabahat kültürlerinde ise yanlış olan, kişi değil, eylemdir; günahkârın şahsı değil, günahın kendisidir. İnsan ise kendi temel değerini korur (dualarımızda söylediğimiz gibi, “bana verdiğin ruh saftır”). Bir şekilde düzeltilmesi gereken şey, yapılan eylemdir. Bu nedenledir ki, kabahat kültürlerinde, *teşuva*, kefaret ve af süreçleri vardır.

Yosef'in, kardeşlerinin Mısır'da ilk kez huzuruna çıktıkları andan başlayıp, bu haftaki *perasha*da kimliğini açıkladığı ve kardeşlerini bağışladığı noktaya kadarki davranışının açıklaması budur. Onun, kardeşlerini kefaret konusunda bir kurstan geçirmesi, literatürde karşımıza ilk kez çıkan, klasik bir örnektir. Yosef bu şekilde onlara – ve aynı şekilde Tora da bize – *affedilmeyi hak etmenin* ne olduğunu öğretmektedir.

Neler olduğunu bir hatırlayın. Başta Yosef, kardeşlerini işlemedikleri bir suçla itham etmiştir. Onlara casus olduklarını söylemiştir. Onları üç gün hapsedmiştir. Sonra, Şimon'u rehin tutarak onlara, şimdi eve geri gitmeleri ve en küçük kardeşleri Binyamin'i getirmeleri gerektiğini söylemiştir. Başka bir deyişle, onları, babalarının huzuruna kardeşlerinden biri – Yosef – eksik halde geldikleri önceki olayı tekrar canlandırmaya zorlamıştır. Sonra ne olduğuna dikkat edin:

Birbirlerine “Aslında kardeşimiz sebebiyle gerçekten de suçluyuz (*aşemim*) biz” dediler. “Bize yalvarırken onun ıstırabına şahit olmuş, ama dinlememiştik. Bu sıkıntı da işte bu yüzden geldi başımıza.”... Bu arada Yosef'in kendilerini anladığını fark etmemişlerdi, çünkü aralarında bir tercüman vardı. (Bereşit 42:21-23)

Bu, *teşuvanın* ilk aşamasıdır. Kardeşler *yanlış yaptıklarını kabul etmişlerdir*.

Sonra, ikinci görüşmelerinin ardından Yosef, gümüş kadehinin Binyamin'in çuvalına konmasını emretti. Bu suçlayıcı delil bulundu ve kardeşler geri getirildiler. Binyamin'in köle olarak kalması gerektiği bildirildi kendilerine.

“Efendime ne diyebiliriz?” diye cevap verdi Yeuda. “Ne söyleyebiliriz; masumiyetimizi nasıl ispatlayabiliriz? Tanrı, kullarınızın bir suçunu açığa çıkarmış. Hepimiz efendime köle olmaya hazırız – hem biz, hem de kadeh kimin elinde bulunduyorsa o”. (Bereşit 44:16)

Bu, *teşuvanın* ikinci aşamasıdır. *İtiraf*ta bulunmuşlardır. Daha fazlasını da yapmışlar, kolektif sorumluluk almışlardır. Bu önemlidir. Kardeşler Yosef'i köleliğe sattıkları zaman bu suçu teklif eden Yeuda olmuştu (Bereşit 37:26-27), ama aslında hepsi (Reuven hariç) bu suça ortaklı.

Son olarak, hikâyenin doruk noktasında bizzat Yeuda “Şimdi; lütfen gencin yerine size köle olarak ben kalayım. Genç de kardeşleriyle birlikte geri dönsün!” (Bereşit 42:33) demiştir. Yosef'i bir köle olarak satmış olan Yeuda, şimdi, kardeşi Binyamin özgür kalabilsin diye şahsen köle olmaya gönüllüdür. Hahamlarımızın ve Rambam'ın, *tam bir teşuva* olarak tanımladıkları şey budur. Başka bir deyişle, suç işlendiği zamanki koşullar tekrarlandığı ve aynı suçu işlemek için bir fırsata sahip olduğunuz zaman bu kez onu yapmaktan, *değişmiş olduğunuz için*, kaçınmanız, tam bir *teşuva*dır.

Yosef şimdi bağışlayabilir, çünkü Yeuda'nın liderliği altındaki kardeşleri, *teşuvanın* tüm aşamalarından geçmişlerdir: [1] suçun kabul edilmesi, [2] itiraf ve [3] davranışsal değişim.

Bağışlayıcılık, ancak *teşuvanın* var olduğu bir kültürde vardır. *Teşuva*, bizim, değişime – özellikle de yapmış olduğumuz bir şeyin yanlış olduğunu ve bizim ondan sorumlu olduğumuzu ve onu bir daha asla yapmamamız gerektiğini tanıdığımız zaman gelen değişime – kabil olan, özgür ve ahlaki açıdan sorumlu

varlıklar olduğumuz varsayımına dayanır. Bu türden bir ahlaki dönüşüm olanağı, antik Yunan'da veya diğer herhangi bir pagan kültüründe basitçe mevcut değildi. Yunan kültürü, karakter ve kader adı verilen ikili kavramı öne çıkaran bir utanç ve onur kültürüydü.⁴ Yahudilik ise, merkezi kavramları irade ve tercih olan bir *teşuva* ve bağışlayıcılık kültürüydü. Bağışlayıcılık fikri sonraları Hristiyanlık tarafından benimsenmiş ve bu da Yahudi-Hristiyan etiğini, tarihte bağışlayıcılığın başlıca aracı haline getirmişti.

Teşuva ve bağışlayıcılık, çok sayıda fikir içinde sıradan iki tanesi olmaktan ibaret değildir. Bu iki fikir, genel insani durumu dönüşüme uğratmıştır. İlk kez olmak üzere, *teşuva*, geçmiş, sonu gelmez bir şekilde tekrarlamaya mahkûm olmadığımız olasılığını tesis etmiştir. İnsan, *teşuva* yaptığı zaman, değişebileceğini göstermiş olur. Geleceğin kaderi önceden belli değildir. Onu, olabileceğinden farklı hale getirebiliriz. Bağışlayıcılık bizi geçmişten özgür kılar. *Bağışlayıcılık, tepki ve intikamın geri alınamazlığını kırar*. Yapılmış olanların iptali anlamına gelir.⁵

İnsanlık, Yosefin kardeşlerini affettiği gün değişmiştir. Bağışladığımız ve bağışlanmayı hak ettiğimiz zaman, artık geçmişin mahkûmları olmaktan çıkarız. Ahlaki yaşam, bağışlayıcılığa yer açan yaşamdır.

ŞABAT SOFRASI İÇİN SORULAR

1. Acaba tüm insanlar değişime kabil midir?
2. Herkes affedilmeli midir?
3. Bağışlama eyleminin başlıca faydalananı kimdir?

www.RabbiSacks.org   @RabbiSacks

The Rabbi Sacks Legacy Trust, PO Box 72007, London, NW6 6RW • +44 (0)20 7286 6391 • info@rabbisacks.org

© Rabbi Sacks • All rights reserved

⁴ Bkz. Bernard Williams, *Shame and Necessity* [*Utanç ve Gerekliklik*], Berkeley: University of California Press, 1993.

⁵ Hannah Arendt, eserinde bu noktayı vurgular: *The Human Condition* [*İnsani Durumu* (İletişim Yayınları, 2021)], Chicago: University of Chicago Press, 1958, 241.

